

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

Dergi Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/guiibd>

AHMET DAVUTOĞLU'NUN "STRATEJİK DERİNLİK" İSİMLİ ESERİNDE ORTADOĞU SÖYLEMİ

Hasan Hüseyin BAHADIR¹

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Makale Geliş Tarihi: 15.02.2018 Makale Düzenleme:20.06.2018 Makale Kabul Tarihi: 18.07.2018</p> <hr/> <p><i>Anahtar Kelimeler:</i> Stratejik Derinlik Ortadoğu Jeopolitik Ahmet Davutoğlu Söylem</p>	<p>Ahmet Davutoğlu Türk dış politikasının son yıllardaki etkili ismidir, hatta son on yıldaki Türk dış politikasının "mimarı" kabul edilmektedir. Davutoğlu, politik macerasına başlamadan evvel akademik çevrelerce tanınan saygın bir bilim adamıdır. Stratejik Derinlik'i ilginç kılan yönlerden biri budur, bir diğeri ise Davutoğlu'nun düşündüklerini hayata geçirebilme imkânını elde edebilmiş olmasıdır. Çalışmamız Stratejik Derinlik'in Ortadoğu söylemine odaklanmakta, Ortadoğu ile ilgili söyledikleri üzerinden Davutoğlu'nu anlamaya gayret etmektedir.</p>

MIDDLE EAST DISCOURSE IN AHMET DAVUTOĞLU'S PIECE ENTITLED "STRATEGIC DEPTH"

ABSTRACT

Ahmet Davutoğlu is the most influential name of Turkish Foreign Policy in the last decade and considered to be the "architect" of this policy. Davutoğlu is a prestigious scientist who was known also by academic circles before he began his political adventure. This is one of the aspects making interesting Strategic Depth. The other one is that he had the opportunity to realize what he thought. This study focuses on the Middle East discourse of Strategic Depth and seeks to understand Davutoğlu through his statements related to Middle East.

Keywords: Strategic Depth; Middle East; Geopolitics; Ahmet Davutoğlu; Discourse.

¹ Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, hasanhuseyin.bahadir@gmail.com.

GİRİŞ

Ahmet Davutoğlu, son yılların en etkili politikacılarından biridir. AK Parti'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte başdanışman olarak atanmış, 2009 yılında kabine değişikliği ile birlikte Ali Babacan'ın yerine Dış İşleri Bakanlığı'na getirilmiş, 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olmasını müteakip AK Parti genel başkanı ve başbakan olmuştur. Davutoğlu'nun daha danışmanlığa atanmasıyla birlikte, adından sıkça söz edilmeye başlanmış, kendisinin “gölge dış işleri bakanı” olduğu pek sık söylenir olmuştur (İç Politika 28/07/2014).

Davutoğlu, danışmanlığa getirilmeden evvel 1998-2002 yılları arasında Silahlı Kuvvetler Akademisi'nde ve Harp Akademileri'nde de ders vermiştir (Kıvanç, 2015, s.250). Bu durum Davutoğlu'nun yalnız muhafazakâr çevrelerde değil Kemalist anlayışa sahip ordu çevrelerinde de önemsenen bir üniversite hocası olduğunu göstermektedir.

Bakan olarak göreve gelmesinin ardından, benzetildiği Kissinger'dan bile daha önemli bulunup “Osmanlı dâhil, Türkiye tarihinin” en önemli bakanı olduğu yazılır (Oran B. 09/05/2010). Çünkü Kissinger'in yönettiği dev makine zaten dünyaya hâkimdir, oysa Davutoğlu “zafiyetleri” olan bir yapının başına geçmiştir. Davutoğlu danışman ve bakan olarak bu şöhretini, eğitim geçmişine, üniversite hocalığına borçlu olduğu kadar, bakan olmadan evvel kaleme almış olduğu Stratejik Derinlik isimli eserine de borçludur. Çünkü 2001 yılında yayınladığı eserindeki dış politika anlayışını bakan olduktan sonra uygulama imkânı bulmuştur. 2011 yılında mecliste, muhalefet milletvekillerinden birinin kendisine sataşması üzerine söz alan Dış İşleri Bakanı Davutoğlu, bu durumu aşağıdaki sözleriyle teyit eder.

“Ben o eseri akademik hayatta iken yazdım ve bugün o eseri pratik hayatta da uygulamaya çalışıyorum, bununla da iftihar ediyorum. Stratejik Derinlik eserini 2001 yılında hiçbir zaman böyle bir teorik çalışmayı pratiğe yansıtmak düşüncesinde olmadığım bir dönemde kaleme aldım, bununla gurur duyuyorum ve bugün de takip etmeye çalıştığımız politikada da dinamik, küresel yapıda Türkiye'yi küresel aktör haline getirmek için bu stratejik derinliği uygulamaya çalışıyoruz. Kastettiğimiz, Türkiye'nin tarihi ve coğrafi derinliğine uyumlu bir stratejidir.” (Kıvanç, 2015, s.21).

Kuramsal bir kitap olan Stratejik Derinlik'in bu denli popüler olmasının altında, pratikte uygulama imkânı bulması yatmaktadır. Kitap Türkiye'de 100'den fazla baskı yapmış, Farsça, Arapça ve Arnavutça'ya çevrilmiş, Yunanistan'da bestseller olmuştur (Kıvanç, 2015, s.18). Bir kuram kitabına nasip olmayacak bu ilginin altında, Davutoğlu'nu ve onun biçimlendirdiği Türk Dış Politikasını anlamak isteğinin yattığını söyleyebiliriz.

Biz bu çalışmamızda Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kitabındaki Ortadoğu söylemini ele alacağız. Kitaptaki söylemin pratikteki uygulamaları çalışmamızın kapsamı dışındadır. Çalışma kitabın kendisine, kitapta dile getirilen

Ortadoğu söylemine odaklanmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında Davutoğlu ve eserine dair bilgi verilmiş, ardından eserdeki Ortadoğu söylemi ele alınmış, sonuç kısmında ise konu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Stratejik Derinlik'in ilk baskısı Nisan 2001'de yapılmıştır, elimizdeki 102. baskı Ekim 2014 tarihini taşımaktadır. Çalışmamızda kitabın 102. baskısı kullanılmış olup, tüm alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

1. Stratejik Derinlik 'de Ortadoğu Söylemi

Davutoğlu kitabında “Kaçınılmaz bir Hinterland: Ortadoğu” (Davutoğlu, 2014, s.129) başlığı altında Ortadoğu konusuna giriş yapılmakta, tümüyle Ortadoğu'ya ayrılmış olan üçüncü bölümünde ise konu geniş biçimde ele alınmaktadır. Davutoğlu, Ortadoğu'nun neresi olduğunu sorarak işe başlar.

“Mekân tanımlaması bakımından Orta Asya, Batı Avrupa ve Doğu Afrika gibi objektif nitelikler taşımayan Ortadoğu kavramı, fiziki coğrafya olarak kendi içinde tutarlı ve kullanım itibariyle farklı bakış açıları için geçerli bir kriterler bütününe sahip değildir. Bu kavram, kültürel, siyasi, stratejik ve ekonomik çerçevelere göre değişen dönemsel ve bağlamsal özellikler taşımaktadır. Bu nedenledir ki, Ortadoğu'yu anlamlı bir bütünlük içinde tanıyabilmek için öncelikle jeokültürel, jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik yaklaşım biçiminin belirlenmesi gerekmektedir.

Bu yönüyle gerek Ortadoğu gerekse bu kavramın öncülü olan Yakın Doğu kavramları paradigma-kurucu değil, paradigma-bağımlı kavramlardır ve farklı bakış açıların göre, farklı konjonktürlere göre de değişen tanımlamalara maruz kalmaktadır.” (Davutoğlu, 2014, s.129).

Bu durumda Ortadoğu, neresi olduğu belli olan bir coğrafya değildir, söz gelimi Batı Avrupa dediğimizde gözümüzün önüne bir bölge getirebiliriz ancak bu, Ortadoğu için mümkün olmamaktadır. Kavramın kendisi (Yakın doğu gibi) bir takım amaçlar için uydurulup, kullanılmıştır, şu halde kavramı kullananın paradigması Ortadoğu'nun neresi olduğunu belirlemektedir. Bundan sonraki kısımlarda Davutoğlu'nun altını sıklıkla çizeceği sömürgeci devletlerin Ortadoğu'ya müdahalesiyle konunun girişinde karşılaşmış oluruz. Zaten ilerleyen satırlarda kavramın ilk defa nerede ve hangi amaçlarla kullanılmış olduğu daha açık biçimde dile getirilmiştir.

“Ortadoğu kavramı ise ilk defa jeopolitikçi Mahan tarafından Arabistan ile Hind yarımadaaları arasında kalan deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bugünkü İran Körfezi merkezli olan bu bölge tanımlaması da fiziki özelliklerden çok stratejik özelliklere dayandırılmıştır. Bu kavram daha sonra yine stratejik nitelikli olarak I. Dünya Savaşı esnasında Ortadoğu Kumandanlığı (Middle East Command) şeklinde kullanılmış ve bu çerçevede yaygınlık kazanmıştır.” (Davutoğlu, 2014, s.130).

Ortadoğu'nun coğrafi konumu ve tarihin en eski devirlerinden beri medeniyetlere beşiklik etmiş olması, iklimi, bitki örtüsü, su kaynakları gibi doğal özellikleri, ayrıca ticaret yollarının kesiştiği yerde oluşu gibi pek çok etmen bu bölgeyi göz bebeği haline getirmiştir.

“Bu çok yönlü alışveriş Ortadoğu'yu-Sanayi Devrimi hariç tutulacak- olursa dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişmelerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur.” (Davutoğlu, 2014, s.131).

Şu halde Ortadoğu için şanslı olduğu kadar talihsiz bir bölge desek yanlış olmaz, zaten kitapta mevcut tüm sıkıntıların temelinde Ortadoğu'nun bu jeopolitik öneminin yattığının altı çizilmektedir. Sömürgecilerin bölgenin bu avantajlı konumdan istifade etmek istemeleri, bölgeye müdahale etmeleri, Osmanlı düzenini sona erdirmiş, sonraki dönemde görülecek karışıklıklara zemin hazırlamıştır. Oysa sömürgeciler gelmeden önce Ortadoğu jeokültürel bütünlüğünü sağlamış bulunuyordu.

“Başka bir deyişle, İslam medeniyetinin bugün Ortadoğu olarak bilinen bölgenin tümüne hâkim olması, bu bölgenin coğrafi bütünlüğü aşan bir jeokültürel bütünlüğe kavuşmasına sebep olmuştur.” (Davutoğlu, 2014, s.132).

Ortadoğu'nun jeokültürel bütünlüğünü sağlayan İslam'dan sonra kimliğinin bir diğer unsuru Osmanlı'ya vurgu gelir:

“Davison'a paralel olarak Pounds'da Ortadoğu'nun iki temel özelliğini, İslam dini etrafında oluşan bütünlük ve Osmanlı'dan kalan ortak tarihi miras olarak tespit etmiştir.” (Davutoğlu, 2014, s.132).

Buraya kadar okuduklarımızdan Davutoğlu'nun paradigma-bağımlı Ortadoğu kavramının başlıca iki özellik üzerine inşa olacağını kavramış oluruz: Bu özelliklerinden birincisi Ortadoğu'nun İslami kimliğe sahip oluşu, ikincisi ise Osmanlı mirasıdır. Meseleye biraz daha yakından bakıldığında Davutoğlu'nun sözünü ettiği, İslam'ın sağladığı jeokültürel bütünlüğün bölgede sömürge çağından önce de olmadığı dikkatlerden kaçmayacaktır. Bölgenin çok dilli, farklı etnik köken ve inanca sahip nüfusu üzerine kaynaklarda bilgi verilmektedir (Hourani, 2014, s.127-29). Ayrıca tek bir İslam anlayışından söz etmek de mümkün değildir, zaman içinde farklılaşan İslami yorumlar söz konusu olmuştur. (Cohen, 2000, s.197-211), (Hourani, 2014, s.214-230). Aynı şekilde bölgenin Osmanlı egemenliğindeki yıllarını bir asrısaadet olarak kabul edersek, bölgede bilhassa Tanzimat'dan sonra gelişen memnuniyetsizliği açıklamamız güçleşir (Cleveland, 2015, s.104-106). Stratejik Derinlik'de konunun bu boyutunun dile getirilmemesi kitabı eleştirdiği sömürgeci yaklaşımın “stratejik” diliyle konuşmaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu için kullanılan “Kaçınılmaz Hinterland” nitelemesi dikkat çekicidir. Hinterland Nazilerin yayılcı politikalarında çok sık

kullandıkları bir kavramdır. Şüphesiz ki kitapta Ortadoğu, doğrudan şuranın yahut buranın hinterlandı olarak nitelenmemekte, ancak başlık altında verilen bilgilerden tarih boyunca bir hinterland olduğu ve öyle kalmaya da devam edeceği anlaşılmaktadır. Öyleyse bölgenin hinterland oluşu sorun değildir, önemli olan bu hinterlanda kimin etki ettiği:

“Önümüzdeki dönemde Ortadoğu merkezli medeniyet meselesinin özellikle kültür alanında daha da artan bir önem kazanması ve bunun bölgenin jeokültürel yapısını tümüyle etkilemesi kaçınılmazdır.

Bölgede bu konuda en köklü tarihi birikime sahip olan Türkiye'nin bu meseleyi iç çatışmaya dönüşmeden aşabilmesi ve yeni bir medeniyet açılımına girebilmesi sadece ülke bütünlüğü açısından değil, bölgenin geleceği açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Son yıllarda ülkemizde yaşanan tartışmalar biraz da bu köklü jeokültürel meselenin bir sancı halinde tezahürleridir.” (Davutoğlu, 2014, s.137).

“Gerek doğu-batı, gerekse kuzey-güney geçiş ve aktarım yollarının merkezinde yer alan Türkiye bu konumunun getirdiği avantajları sağlam ve uzun vadeli bir stratejik planlama ile değerlendirme meselesiyle karşı karşıyadır.” (Davutoğlu, 2014, s.139).

“İlk çağlardan bu yana kuzey ve güney Mezopotamya'da yer alan iki siyasi otoritenin bu derece suni bir ayrışma çizgisi ile ayrışmamış olması dağlardan geçen gayritabiî siyasi sınırların reel jeopolitik unsurlarca sürekli baskı altında tutulması sonucunu doğurmuştur.

Cari siyasi sınırlar ile reel jeopolitik hatlar arasındaki uyumsuzluk Ortadoğu bölgesindeki sınır anlaşmazlıklarının, tarihi tezlerle desteklenen karşılıklı iddiaların, de facto durum ile de jure siyasi tanımlamalar arasındaki farklılaşmanın, bölge-dışı müdahale alanlarının ve değişik yoğunlukta süren çatışmaların temel sebebidir.” (Davutoğlu, 2014, s.140).

“AB ile yaşanan ve üyelik sürecini gittikçe imkânsızlaştıran gerilimli ilişkiler ağı Ortadoğu'ya yönelik kapsamlı bir bölgesel stratejinin geliştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı anda hem Avrupa'dan, hem de Ortadoğu'dan kopan bir Türkiye'nin bölge ve kıta ölçekli politikalarda başarılı olabilmesi mümkün değildir.” (Davutoğlu, 2014, s.142).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kitapta kullanılan “stratejik” dilin, eleştirdiği sömürgeci söylemin faydacı yaklaşımıyla Ortadoğu'yu ele aldığını, bunu giderek artırdığını gösterebilmek için alıntılarımızı biraz geniş tuttuk. Bu durum bize Selim Sarper'in Kıbrıs meselesini savunmak isterken düştüğü çelişkiyi hatırlatmaktadır.

“Selim Sarper, Yunanistan'ı Nazi Almanyası'na benzer biçimde irredentist politika izlemekle suçladı. Sarper, Yunan tezi Enosisi Nazi politikalarına benzetirken, coğrafi yakınlık için yine Nazilerin yayılmacı politikalarını meşrulaştırmak için sıkça

kullandıkları Almanca hinterland terimine başvurmakta sorun görmüyordu: 'İktisaden kendi kendine yeter olmayan Kıbrıs adası Türk anavatanının bir parçası iken iktisaden Hinterlandı olan Anadolu'yla iktisadi işbirliği halinde halkını yaşatabilmekte idi.' " (Özkan, 2015, s.216).

Eleştirdiğimiz dilin bir müddet sonra dillendiricisi olmamızın, içine düştüğümüz çelişkinin farkına varmamamızın altında kendimizi merkeze koyuşumuz yatmaktadır. Söz gelimi Sarper gibi hepimiz için Yunan iddiaları irredentizm, bizim dile getirdiklerimiz ise meşru taleplerdir. Bu meşruiyetin sorgulanmasını gerekebileceğini aklımıza dahi getirmeyiz. Benzer biçimde sömürgecilerin Ortadoğu'ya müdahaleleri bölgenin "jeokültürel" dokusunu tahrip etmektedir. Oysa bizim bu bölgede etkin olmamız, bölgenin selameti için gereklidir. Bu türden kendini merkeze koyan "mistik, dinsel ve tarihsel" yaklaşımın pek çok açmazı mevcuttur, bu yaklaşım sorunları anlamamızı ve çözmemizi zorlaştırabilir. (Uzgel, 24/04/2014).

Davutoğlu'nun bu yaklaşımı kitabın Ortadoğu'ya ayrılmış bölümünde de devam etmektedir. Dolayısıyla anlatının çatısının yukarıda ele aldığımız "Kaçınılmaz bir Hinterland: Ortadoğu" bölümünde oluşturulduğunu söylememiz yanlış olmaz. Kitabın Ortadoğu'ya ayrılan 130 sayfalık üçüncü bölümünde anlatı biraz daha genişletilir, tarihi olaylar, siyasi gelişmelerden örneklerle stratejik paradigma daha da derinleştirilir. Burada öncelikle sınırlar meselesine değinilir.

"Ortadoğu'da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadırlar." (Davutoğlu, 2014, s.323).

Duvar metaforu konuyu zihnimizde canlandırabilmemiz için seçilmiş iyi bir örnektir. Şu halde bu bölgedeki sınırlar tıpkı duvar gibi insan elinden çıkmıştır, ancak duvarın ustası onu kötü biçimde inşa etmiştir. Bu ustanın sömürgeci güçler olduğu açıktır ancak bu duvarın taşını oynatmaya da cesaret edememektedirler. Çünkü duvarın yıkılması taşın altında kalmak anlamına geleceğinden buna kimse cesaret edememektedir. Çünkü bu bölgeye hâkim olan dünyaya da hâkim olmaktadır.

"Rusya'nın stratejik tarihi bu Afroavasya jeopolitiğinin önemli bir misalini oluşturmaktadır. Rusya/SSBC'nin mihver bölgeden Doğu ve Orta Asya istikametindeki yayılması bu ülkeyi bir Asya gücü haline getirmekle birlikte bu yayılma dünya ana kıtasını kuşatacak sonuçlar doğurmamıştır. Buna mukabil Rusya/SSCB'nin Ortadoğu istikametinde Balkanlar ve Kafkasya üzerinden yürüttüğü her stratejik hamle küresel dengeleri etkileyen sonuçlar doğurmuştur." (Davutoğlu, 2014, s.325).

Ortadoğu'nun bu özelliği onu sömürgeci dönemin olduğu gibi soğuk savaş döneminin de en önemli merkezi yapmıştır. Çünkü dünyadaki başlıca stratejik deniz geçiş yolları buradadır; "jeopolitik önem" burada da karşımıza çıkmaktadır.

"19. Yüzyılda sömürgeci rekabetin, 20. yüzyılın ikinci yarısında çift kutuplu ideolojik rekabetin hesaplaşma bölgesi niteliğini koruyan Ortadoğu'nun jeopolitik yapısı Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte yeni özellikler kazanmıştır." (Davutoğlu, 2014, s.326).

Bu noktada Ortadoğu'nun kaderinde etkili olan bir başka gelişmeden söz edilmeye başlanır. Sömürgecilerin belirlediği "yapay" sınırlara bir de iki kutuplu dünya siyaseti eklenir. Soğuk Savaş elbette ki bütün dünyayı etkilemiştir ancak Ortadoğu'ya etkisi daha farklıdır, bunun nedeni yukarıda bahsedilen "jeopolitik önem"dir. Bu bölgeye hâkim olanın küresel güç olmada ne denli avantaj sağladığını önceki satırlardan biliyoruz. Küresel güç olma yarışındaki iki devlet Ortadoğu'da sömürge sonrası dönemde ortaya çıkan devletleri kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlar.

Aslında anlatının genel resmini Ortadoğu'da Osmanlı sonrası düzenin yarattığı sıkıntılar şeklinde çizebiliriz. Sınırlar değişir, İslam'ın yarattığı "jeokültürel bütünlük" parçalanır, yeni eğitim sisteminin yetiştirdiği aydın sınıfı ile halkın arası açılır, halkla aydın arasında çatışma olur, bütün bunlara bir de İsrail'in kurulması eklenir. Tabii gidisinin bu şekilde olması Ortadoğu'yu içinden çıkılması güç çatışmalara sürüklemiştir. Ortadoğu'ya dair özetlemeye çalıştığımız durum kitapta şu şekilde dile getirilmiştir.

"Böylece kendi tarihi referanslarını bölgeye yönelik olarak kuran Hristiyanlar ve Yahudiler bölgede siyasi etkinlik alanı kazanmışlardır. Daha önce Osmanlı Devleti'nin Millet sistemi içinde korunaklı kültürel dokular şeklinde varlığını sürdüren unsurlar, yeni bir siyasal bilinç ve egemenlik alanı oluşturma çabası içine girmişlerdir. Sömürge idareleri tarafından da desteklenen bu çabanın en çarpıcı iki sonucu Yahudi kimliği ve dini/tarihi referanslara dayalı olarak kendi iç meşruiyet alanını oluşturan İsrail devleti ile çok kültürlü Ortadoğu mozayığının küçük bir numunesi olmakla birlikte genelde Hristiyanların egemenliğine dayalı olarak kurulan Lübnan devletidir. Bu devletlerin ortaya çıkışı, bölgenin jeokültürel yapısı ile siyasi egemenlik alanları arasında ciddi doku uyumsuzluğu problemini beraberinde getirmiştir." (Davutoğlu, 2014, s.329).

Davutoğlu Ortadoğu'nun problemlerinin temelinde sömürgeci anlayışın açtığı yaraları görmektedir. Anlatının ilerleyen kısımlarında daha da derinleştirilerek sürekli vurgulanan hadise budur:

"I. Dünya Savaşı neticesinde bölgede gerçekleşen sömürgeci bölüşüm ile bölgenin asırlardır süren ve son olarak da Osmanlı Devleti tarafından daha geniş kapsamlı bir bütün içinde muhafaza edilen İslam medeniyet kimliği etrafında şekillenmiş jeokültürel ve jeopolitik karakteri parçalanmıştır. Bölgenin Müslüman toplulukları

arasındaki çatışma unsurları tahrik edilerek bölgenin ekonomik kaynakları sömürgeci güçlerin operasyonlarına uygun hale getirilmiş” (Davutoğlu, 2014, s.329).

Ortadoğu olağan tarihinin dışına çıkmıştır yahut daha doğru bir ifadeyle çıkarılmıştır, kitabın söylemi bizi bu noktaya götürmektedir. Burada yaşanan hiçbir şey kendi tarihi koşulları içinde gerçekleşmemektedir. Şu haliyle bölge kendi yaşadığı tarihin öznesi değil nesnesi gibidir. O tarih üzerinde bir etkisi yoktur, ancak her halükârda o tarihten etkilenir. Bölgenin jeopolitik konumunun onu ne denli edilgen konuma düşürdüğüne satırlar boyunca tanık oluruz. Mesela milliyetçiliğin gelişimi de yine bu biçimde resmedilmiştir. Milliyetçilik Ortadoğu toplumlarının geçirdiği yapısal dönüşüm ile alakalı olarak ele alınmamıştır. Söz gelimi Avrupa dillerini öğrenen buradaki milliyetçi fikirlerle haşır neşir olan Arap seçkinleri gibi bir söylemle karşılaşmayız, her şey gibi milliyetçilik de sömürgeciliğin neticesidir:

“Kabile kültürünün sürdüğü krallıklar ile otokratik diktatörlüklerin hâkim olduğu Arap dünyasının siyasi eliti bu yapıları sürdürebilmek için dış faktörlere dayalı meşruiyet araçlarını kullanagelmıştır. İngilizlerin desteği ile yürütülen Osmanlı-karşıtı milliyetçilik hareketleri asrın ilk yarısında, II. Dünya Savaşından bu yana süregelen İsrail karşıtı cephe oluşturma çabaları da asrın ikinci yarısında Arap siyasi elitinin davranış kalıplarını belirleyen önemli araçlar olmuştur.” (Davutoğlu, 2014, s.366).

Oysa yaşanan dönüşüm yalnız sömürgeci etkeni ile açıklanamayacak kadar önemli ve büyüktür (Hourani, 2014, s.397-402). Aşağıdaki satırları okuduğumuzda, Stratejik Derinlik’de dile getirilen Ortadoğu’nun jeokültürel bütünlüğünü İslam’ın sağladığı ve milliyetçiliğin sömürgecilerin etkisiyle olduğu söylemini bir kez daha düşünmemiz gerekiyor.

“İmparatorluk içinde Müslümanlar, tek Arap grubunu oluşturuyordu. Suriye ve Lübnan’da büyük Hıristiyan azınlıklar vardı. Bunlar İslami reformizmin yeni akımlarına karşı ne tavır takınıyorlardı ve İslam mirasının giderek vurgulandığı bir devlette kendileri adına nasıl bir rol öngörmekteydiler? Suriye ve Lübnan’ın Arap Hıristiyanları, 19. yüzyılın ikinci yarısında el-nahdah, uyanış olarak anılan ekonomik ve edebi bir Rönesans yaşamaktaydılar.” (Cleveland, 2015, s.146).

“Uyanışın temelinde yatan Arap dili vurgusu, doğal olarak Arap toplumunda kültürel kimlik bilincini arttırmıştır.” (Cleveland, 2015, s.147).

Öyleyse Arap milliyetçiliği toplumsal kökeni olmayan, sömürgeci hareketin neticesi olarak ortaya çıkmış bir gelişme değil Araplar arasındaki uyanışın toplumsal bir sonucudur. Arap diline yapılan vurgu benzer milliyetçi hareketlerle aynı etkilenmelere sahip olduğunun göstergesidir. Arap milliyetçileri de Alman milliyetçiliğinin önemli isimlerinden Herder gibi dilin birleştirici yönüne dikkat çekmektedirler.

“Herder’in çıkış noktası oldukça basittir: İnsanı insan yapan dildir. Dilden önce insandan söz etmek anlamsızdır çünkü dil aynı zamanda düşüncedir. Ortak bir dil konuşan insanlar milletin ilk aşamasını oluştururlar.” (Özkırımlı, 2015, s.37).

Stratejik Derinlik’deki Arap milliyetçiliği ile ilgili söylenenler kitabın kendi içerisinde de kimi zaman çelişkili yorumlara neden olmaktadır.

“Kuveyt tarih kitapları bu konuda Kuveyt’in Osmanlı Devleti’ne karşı hiçbir zaman olmamış olan bağımsızlık savaşlarında üstün kahramanlıklar göstermiş hayali kahramanların ilginç örneklerini yansıtır.” (Davutoğlu, 2014, s.369).

Bu bize Ortadoğu toplumlarının “Osmanlı Millet sisteminin içinde korunaklı” biçimde yaşamaktan pek de hoşnut olmadıklarını gösteren bir olgudur. Tüm milliyetçi hareketler gibi onlar da yakın geçmişin imparatorluk yönetimiyle hesaplaşma içine girerek yeni bir kimlik oluşturmaya gayret etmişlerdir.

Davutoğlu’nun Ortadoğu’nun jeokültürel dokusunu bozdukları söylenen Yahudiler’i anlamak için tarihe bakar. Onların tarih içindeki durumlarını açıklamak için Arthur Koestler’in “Yahudi Nörozu” olarak tariflediği duruma atıfta bulunur:

“Yahudi toplum psikolojisinde Yahudi teolojisinin öngördüğü seçilmiş millet dogması ile sosyal realitedeki diğer toplumların hâkimiyeti altında yaşamının getirdiği azınlık psikolojisi arasındaki gidiş gelişin ortaya çıkardığı kimlik Koestler’in deyimiyle kendine özgü ‘anormallikler’ bileşkesi doğurmuştur. Sosyolojik ve psikolojik anormallikleri ve çelişkileri en iyi tahlil eden düşünürlerin Yahudilerden çıkmış olmasında da tarih içinde yoğrula yoğrula pekişmiş bu birikimin önemli payı olsa gerektir. Spinoza’nın felsefe ile teoloji arasındaki çelişkiyi, Marks’ın ekonomik sınıflar arasındaki çelişkiyi, Freud’un psikolojik çelişkileri ve anormallikleri izah etmek üzere ortaya koydukları teorik çerçeve ve çözümler bu tarihi toplum psikolojisinin değişik akisleri olarak değerlendirilebilir.” (Davutoğlu, 2014, s.374).

Bu söylem Ortadoğu’daki İsrail varlığını açıklamada ve bunun altında yatan nedenleri anlamada temel referans noktasıdır. Her zaman azınlık olarak yaşamış bu toplum Ortadoğu’ya, sömürgeci devletlerin yardımıyla yerleşmiş, buranın kültürel dokusunu parçalamıştır. Bunu yaparken seçilmiş bir toplum olma durumuna atıfta bulunur, söz gelimi bir yerleşim yeri üzerinde hak iddia ederken işi Tevrat’taki Hz. İbrahim ilgili bir rivayete kadar götürür (Davutoğlu, 2014, s.386).

Yahudilerin “anormal psikolojileri” Ortadoğu’da bu yukarıdakine benzer toprak iddiaları gibi durumlar ortaya çıkarmış sonuçta Yahudiler “çelişkili” bir biçimde bu bölgeye yerleşmiştir. Soğuk savaşla beraber de bölgede derinleşip tutunmuşlar, soğuk savaş sonrası dönemde strateji değiştirerek Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmenin yollarını aramaya başlamışlardır.

“İlk safhada elde etmeyi amaçladığı dış meşruiyet alanını elde eden İsrail bir taraftan doğacak Filistin Devleti'nin kendi denetimi altında yarı bağımsız bir statüde kalmasını sağlayacak şekilde toprak devirlerini geciktirirken, diğer taraftan Suriye ve Lübnan'ı da içine alabilecek genel bir İsrail-Arap barışı hedefini de Filistin ile yürütmekte olan müzakerelerin bazen tamamlayıcı bazen alternatif bir unsuru olarak gündemde tutmaya çalışmıştır.” (Davutoğlu, 2014, s.392).

Ortadoğu ile ilgili konular bu şekilde anlatıldıktan sonra kitabın temel sorunu olan Türkiye'nin bu husustaki stratejik derinliği nasıl olmalı, Türkiye nasıl bir politika izlemeli sorusuna gelinir:

“Bölgelerarası stratejik etkileşim bir taraftan bölgesel güçlere yeni manevra alanları açarken, diğer taraftan da yeni güvenlik riskleri ile yüzleşme zorunluluğunu doğurmaktadır. Mesela Türkiye bu bölgede artık sadece NATO'nun bir üyesi olarak değil, kendi ulusal stratejisini de gözetten bir bölgesel aktör olarak davranmak zorundadır.” (Davutoğlu, 2014, s.398).

Kitabın jeopolitik dili anlatının bundan sonraki kısmında iyice belirginleşir. Anlamaya niyetlendiğimiz Ortadoğu coğrafyasını anlama gayretimizin altında “ulusal strateji”mizi belirlemek yatmaktadır. Bu noktada Davutoğlu'nun kitabı için yapılan “klasik jeopolitik” anlayışla kaleme alındığı değerlendirmesini hatırlamamızda fayda vardır (Yeşiltaş ve Durgun, 2015, s.15). Kendisini her şeyin merkezine koyan, algısını buna gören şekillendiren bir dildir bu. Bölgeye yönelik izleyeceğimiz politikaların önemli olduğu sonucu çıkarırız bu dilden. Ancak bu politikaların neler olduğu hangi zemine oturtulacakları pek net değildir. Yalnızca Osmanlı geçmişini hatırlatmak ve İslam'ın jeokültürel bütünlük olduğunu vurgulamak bu stratejiyi oluşturmak için yeterli olacak mıdır, belli değildir:

“Ortadoğu'daki gelişmeler bugün Türkiye'ye her dönemdekinden daha fazla etkinlik kazandırabilecek özellikler taşımaktadır.” (Davutoğlu, 2014, s.426).

Kendini merkeze koyan bu dil siyasi etkinliğin artırılacağına vurgu yapmakla beraber, önemli gelişmeleri oldukça basit biçimde açıklamayı yeğlemektedir. Arap milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan sömürgeciler bu kez de Kürt meselesini tırmandıran “büyük güçler” olarak karşımıza çıkarlar.

“Kürt Meselesinin jeoekonomik arka planında ise bu jeopolitik yapının kaçınılmaz olarak kurduğu petrol-su-petrol dengesi yatmaktadır. Kafkasya ve Hazar petrolerini Mezopotomya su havzası üzerinden Körfez petrol kaynaklarına bağlayan jeoekonomik hat, bölgeyi uluslar arası rekabetin odak noktasına çeken diğer önemli bir unsurdur. Türkiye'nin GAP projesi ile bu jeoekonomik hattın merkezinde yeni bir kaynak-güç ilişkisi kurmaya başlaması, diğer güçlerin bu meseleye yönelik ilgilerini artırmış ve

belki de PKK terörünü tırmandıran bölge-dışı tahriklerin bir tür gerekçesi olmuştur.” (Davutoğlu, 2014, s.438).

“Önümüzdeki dönemde de bu jeoetnik yapılanma her türlü istismara açık bir görünüm arz etmektedir. Gerek Türk, Arap ve İran devletleri içinde gerekse bu devletler arasında vuku bulacak ihtilafların körüklenmesinde büyük güçlerce her an kullanılma tehlikesi içinde olan Kürt nüfus bu stratejik oyunun sürekli mağduru haline gelmektedir.” (Davutoğlu, 2014, s.439).

Açıklama neredeyse her şeyin kaynağını dışarıda bulan geleneksel dilden daha fazlasını söylememektedir. Bu, Murat Belge'nin toplumsal yapımızı açıklarken kullandığı Sofokles tragedyası benzetmesini aklımıza getirmektedir. Sofokles tragedyasında trajik duruma yol açan dış güçler, tanrılar veya kaderdir. Kahramanın kendisinin başına gelen olaylardan sorumluluğu yoktur (Cemal H. 16/05/2008).

Kitabın Ortadoğu bölümü, Ortadoğu politikası ile ilgili yapılacak şeylerin dokuz madde altında özetlenmesiyle tamamlanır. Bu dokuz madde Türkiye'nin bölgedeki imajını düzeltmesi, inisiyatif üstlenilmesi gibi daha önceki sayfalarda da ifade edilen genel önerilerdir. Bunların nasıl yapılacağına dair somut teklifler sunulmamıştır.

SONUÇ

Stratejik Derinlik bir strateji kitabına kolay kolay mazhar olmayacak ilgiyi devşirmiş, art arda baskılar yapmış bir kitap. Bunun altında Davutoğlu'nu anlama isteğinin yattığını söyleyebiliriz. Kitabı okuyanın aklına ilk olarak “Acaba söylenenlerin ne kadarı pratikte uygulama imkânı buldu?” sorusu geliyor. Ancak başlangıçta da belirttiğimiz gibi bu, çalışmamamızın kapsamını aşılıyor, burada yalnızca kitabın Ortadoğu ile ilgili söylemini ele almaya çalıştık. Kitabın Ortadoğu söylemi jeopolitiğin kendini her şeyin merkezinde gören anlayışı ile kaleme alınmış. Kendini merkezde gören bu yaklaşım kaçınılmaz biçimde faydacı bir söylem geliştiriyor. Söz gelimi konumuz Ortadoğu ise orayı anlamamızın nedeni bizi daha kuvvetli yapacak yeni bir strateji üretmek. Bu faydacı anlayışın bir strateji kitabı için anlaşılabilir bir olgu olduğu söylenebilir. Ancak Davutoğlu'nun herhangi bir strateji uzmanı olmayışı, bilim adamı kimliği, bu kimliğin siyasi kariyerinde de ön plana çıkarılması beklentilerimizi arttırıyor. Ortadoğu ile ilgili okuduklarımız beklentilerimizi karşılamaktan uzak, konuyla ilgili önceden geliştirilmiş söylemden farklı bir şey söylemiyorlar. Benzer bir hayal kırıklığını yaşayan Ümit Kıvanç şöyle diyor:

“Davutoğlu'nun kitabı nesnel örtülü niyet bildirgelerinden biri. Varmak istediği sonucu baştan belirlemiş, ‘engin ufkunda vakur, hesaplı ve kararlı bir yürüyüşle çıkarak’ bu hedefe varacağımız bir ‘tarih’ anlatıyor; bir bakıma bin yıllardır değişmemesine, bir bakıma durmadan değişip tanınmaz hale gelmesine rağmen

kimliğimizin aslı bileşeni yapınca ‘yenilenme’ yaşayacağımız bir ‘coğrafya’ tarif ediyor.” (Kıvanç, 2015, s.20).

Kitabı ilginç kılan yalnız Ortadoğu söylemi değildir, bu kitap Davutoğlu’nun entelektüel yolculuğunu anlamamız bakımından da ilginçtir. Doktora tezini Şerif Mardin’in danışmanlığında hazırlayan Davutoğlu varlık-bilgi-değer birliğine odaklanmıştır.

“Peki, nedir bu tezin özü, özeti? Bu düşünce, hem bir eleştiridir; hem de yeni bir tezdur. Eleştiridir; çünkü Batı düşüncesinde çok açık hale gelmiş olan bilgi ile ahlak arasındaki çatlığa bir itirazdır. Mesela Amerika’nın pek çok bakımdan lider güç olmasının gerisinde şüphesiz, bilgi bakımından önde oluşu tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak aynı Amerika’nın Irak’taki insanları çıkarları için gözünü kırpmadan öldürmesi ise, ahlaki çöküşün göstergesidir. Sözüm odur ki, bilginin ahlakı beslemesi beklenirken; bilgi artmış ahlak ise çöküşe geçmiştir.” (Köysüren A.Ç. 20/09/2014).

Davutoğlu’nun Ortadoğu söylemi varlık-bilgi-değer birliğinin örneği olmaktan çok, doktora tezinde eleştirdiği “bilgi ile ahlak arasındaki çatlak”ın bir numunesi gibidir. Şaşırtıcı olan bu noktaya nasıl geldiğidir.

KAYNAKÇA

- Cleveland, W. L. (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Mehmet Harmancı, çev.). Agora Kitaplığı.
- Cohen, C. (2000). *İslamiyet 1. Kitap Doğuşundan Osmanlı Devleti’nin Kuruluşuna Kadar*. (Esat Nermi Erendor, çev.). Bilgi Yayınevi.
- Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*. Küre Yayınları.
- Hourani, A. (2014). *Arap Halkları Tarihi*. (Yavuz Alogan, çev.) İletişim Yayınları.
- Kıvanç, Ü. (2015). *Pan –İslamcının Macera Kılavuzu Davutoğlu Ne Diyor, Bir Şey Diyor mu?* Birikim Yayınları.
- Özkan, B.(2015) *Jeopolitik Tahayyül Olarak Yavruvatan, (içinde) Türkiye Dünyanın Neresinde Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar*, Der. Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun, Pınar Bilgin, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2015), *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Doğu Batı Yayınları.
- Yeşiltaş, M. ve Sezgi D. (2015). *Coğrafya ve Jeopolitiği Tartışmak: Eleştirel Bir Değerlendirme, (içinde) Türkiye Dünyanın Neresinde Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar*, Der. Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun, Pınar Bilgin, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Köysüren Aliye Çınar, (20/09/2014) Alternatif Paradigma, 13 Ağustos 2017 tarihinde <http://serbestiyet.com/Yazarlar/alternatif-paradigma-132169>, erişildi.
- Oran Baskın, (09/05/2010) Eksen Kaydırma Meselesi, 6 Ağustos 2017 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/radikal2/eksen-kaydirma-meselesi-996072/>, erişildi.
- Cemal Hasan (16/05/2008) Hesap sormayı öğrenmeden demokrasi ve hukuk olmaz, 12 Ağustos 2017 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/alik-gibi-hep-ayni-filmi-seyretmek-zorunda-miyiz---/hasan-cemal/siyaset/siyasetyazardetay/16.05.2008/544978/default.htm> erişildi.

(12.12.2015---Belge'nin 11.08.1998'de Radikal'de yayınlanan yazısı sanal ortamda bulunamadığından Hasan Cemal'in alıntısında yararlanılmıştır.)

İç Politika (28/07/2014) Başbakan Ahmet Davutoğlu kimdir, 6 Ağustos 2017 tarihinde <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/1193147-basbakan-ahmet-davutoglu-kimdir> erişildi.

Uzgel İlhan (24/04/2014) Krizden stratejik değer üretmek, 6 Ağustos 2017 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/krizden-stratejik-deger-uretmek> erişildi.